

В середине 1990-х годов российский майор милиции Александр Сидоров перевел на язык блатных, т.е. на феню почти всю русскую классику [1: 23]. Я сейчас процитирую кое-что из его переводов, а вы попытайтесь отгадать оригинал.

*Пахан и шобла – это ж два братана –
Кому из них шестерить пошел бы?
Мы говорим – шобла. Подразумеваем пахана,
Мы говорим – пахан, подразумеваем шоблу!*

Это – конечно, В.В.Маяковский, его поэма «Ленин».

Мой дядя, падла, вор в законе...

А это – разумеется, А.С. Пушкин, «Евгений Онегин».

Без конвоя выломлюсь по трассе...

Несомненно, – это М.Ю. Лермонтов, «Выхожу один я на дорогу...»

*Уж если ты готовишь мне кидняк,
Свали теперь, когда мне всё не в жилу.
Пусть это будет мой глухой форшмак,
Но уж во всяком случае не вилы!*

А это – малоизвестный сонет Шекспира, озвученный пару лет назад Аллой Пугачевой:

*Стань самой горькой из моих потерь,
Но только не последней каплей горя.*

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Ладный, Владимир. «Мой дядя, падла, вор в законе» // Комсомольская правда в Украине. – 1997. - № 18. – С. 23.
2. Naumanko A.M. Das konzeptuelle Übersetzen. - Zaporizz'а, 1999. – 133. S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Науменко – доктор філологічних наук, професор, зав.кафедри теорії та практики перекладу Миколаївського державного гуманітарного університету ім.Петра Могили.

Наукові інтереси: лінгвопоетичний аналіз тексту, концептуальний переклад, національна специфіка літератур, белетристичний тип підручника з німецької мови для германістів, мова і культура.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕДАЧІ ВУЗЬКОСПЕЦІАЛЬНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Леонід ЧЕРНОВАТИЙ, Віра ШЕХ (Харків, Україна)

Виходячи з аналізу способів передачі англomовних біомедичних термінів українською мовою, автори формулюють дидактичні висновки, головним з яких є теза про суттєву питому вагу транскодування в цьому процесі і необхідність врахування низки чинників при виборі виду транскодування у кожному конкретному випадку.

Basing upon the results of the analysis of rendering English biomedical terminology into Ukrainian, the authors suggest a number of translator-relevant conclusions, presenting arguments for an essential role of transcoding in the process and advocating the necessity of taking into account a number of factors while choosing a relevant type of transcoding in each particular case.

Проблема, винесена у заголовок статті, є важливою як для України, що лише розбудовує усі атрибути власної державності, так і для української мови, яка з об'єктивних причин протягом тривалого часу мала дуже обмежені можливості розвитку наукової терміносистеми, оскільки переважна більшість наукових публікацій здійснювалася російською мовою. З точки зору глобального процесу, основним джерелом термінотворення у наш час є англomовні джерела, а тому питання вивчення шляхів передачі нових вузькоспеціальних англomовних термінів українською мовою є, безумовно, актуальним. Перекладачі мають знайти “золоту середину”, яка, з одного боку, попереджувала б неконтрольоване утворення значної кількості дублетних термінів, а з іншого – не ускладнювала би процес комунікації українських вчених зі своїми закордонними колегами в межах вузькоспеціальних наукових тем.

Згадані теми характеризуються значною питомою вагою термінів, утворених з використанням мовних елементів латинського або давньогрецького походження, передача яких українською мовою здійснюється переважно шляхом транскодування [5]. З іншого

боку, існують різні види цього способу перекладу, застосування яких спричинює різні результати в тексті перекладу, а отже критерії їх вживання потребують спеціальних досліджень. Таким чином, об'єктом нашого дослідження ми обрали способи передачі вузькоспеціальної англійської термінології українською мовою, а предметом – особливості застосування різних видів транскодування у цьому процесі.

Матеріалом дослідження була визначена біомедицина, оскільки вона є вузькоспеціальною міждисциплінарною галуззю, що бурхливо розвивається, інтенсивно породжуючи нові терміни, а отже, може розглядатися як репрезентативна з точки зору цілей нашого дослідження.

Відповідно, метою роботи було визначення питомої ваги транскодування при передачі англійських біомедичних термінів українською мовою, співвідношення окремих його видів та критеріїв їх вибору.

Як відомо, транскодування визначається як спосіб перекладу, при якому звукова та/або графічна форма слова вихідної мови повністю або частково передається засобами абетки мови перекладу [5]. При цьому розрізняють, як мінімум, чотири види транскодування: 1) транскрибування (передача літерами мови перекладу звукової форми слова вихідної мови: *action* – екшн); 2) транслітерування (форма слова вихідної мови передається так, як би вона читалася латиною: *London* – Лондон); 3) змішане транскодування (переважне застосування транскрибування з елементами транслітерування: *altimeter* – альтиметр); 4) адаптивне транскодування (форма слова вихідної мови певним чином адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу: *corporation* – корпорація) [5, с. 21].

Проблема співвідношення різних видів транскодування при передачі іноземних слів не є новою. Наприклад, у XVIII - XIX століттях панівною була тенденція передавати власні імена через транслітерацію (*Newton* - Невтон, *Robinson Crusoe* - Робінзон Крузоє) [4]. Пізніше, починаючи приблизно з середини XX століття, перевагу почали віддавати транскрибуванню. І хоча дослідники [3] звертали увагу на зловживання транслітерацією при передачі іноземних слів ще у середині XX століття, проте й досі не існує однозначного підходу і чітких критеріїв стосовно вибору різних видів транскодування.

В процесі розгляду цієї проблеми більшість авторів обмежуються аналізом лише транскрибування та/або транслітерування [3, 6, 7]. При цьому деякі дослідники [10] пропонують ще й власні терміни, що є симптоматичним саме для проблеми, що розглядається, наприклад, транскрипти (*singleton* - сінглетон), транслітеранти (*wef* - веф), напівтранскрипти (*algorithm* - алгоритм), напівтранслітеранти (*denotate* - денотат), кореневі інтернаціоналізми (*transitivity* - транзитивність) і квазіінтернаціоналізми (*ranks* - ранги), що позначають розбіжності в засобах транскодування. Інші [8] розрізняють транскрипцію та транслітерацію з вилученням, або додаванням окремих літер, згадують про розбіжності в морфологічній структурі транскодованих слів у вихідній та цільовій мовах, але не виділяють ці засоби як окремі.

Виходячи із змісту проблеми, яка стисло викладена вище, ми спробували дослідити її на матеріалі перекладу біомедичних термінологічних одиниць. З цією метою ми переклали і проаналізували уривок з англійського підручника з нормальної фізіології [12], розділ "*The Cerebral Cortex and Intellectual Functions of the Brain*", обсягом близько 33000 знаків, який включав 547 термінів. Результати аналізу подано на рис. 1.

За результатами аналізу, по-перше, встановлено, що майже третина термінологічних одиниць (29,6%) передаються українською мовою за допомогою транскодування. Це лише на 10% менше, ніж питома вага термінів, які передаються за допомогою найпоширенішого способу перекладу – словниковими відповідниками (див. рис. 1).

Результати аналізу співвідношення різних видів транскодування показані на рис. 2. Як впливає з нього, транскрибування у чистому вигляді (наприклад, *dendrite* [den'drit] - дендрит) при перекладі текстів даного типу майже не трапляється. Даний спосіб перекладу складає лише 0,8% від загальної кількості транскодованих термінів (див. рис. 2). Це можна пояснити суттєвими розбіжностями у фонетичній та граматичній структурах англійської й української мови.

З іншого боку, в нашому тексті певну частку (близько 4%) випадків транскодування можна одночасно інтерпретувати і як транскрибування, і як транслітерування, оскільки їх вимова англійською мовою збігається з вимовою латиною, наприклад, *bit* ['bit] – біт, *complex* ['kɒmpleks] – комплекс, *dyslexia* [dis'leksiə] – дислексія, *sex* ['seks] – секс, *shock* ['ʃɒk] – шок.

Проте навіть якщо вважати усі випадки, розглянуті вище (чисте транскрибування та таке, що за формою збігається з транслітерацією), транскрибуванням, все одно питома вага транслітерації є суттєво більшою. Частка випадків транслітерації складає 13% від загальної кількості транскодованих термінів, що більш ніж у п'ятнадцять разів перевищує відсоток чистої транслітерації (див. рис. 2). Цікаво, що в спеціальній літературі наводяться дані, які свідчать про зворотну тенденцію, тобто про більшу питому вагу транскрибованих слів, порівняно з транслітерованими [6; 7; 8]. Можливо, це пов'язане з тим, що у згаданих роботах переважно розглядалася передача власних імен і назв, які більш традиційно транскрибуються, а в науковій письмовій мові, в усякому разі, в текстах, що були об'єктом нашого аналізу, цей спосіб вживається рідше.

Що стосується випадків застосування змішаного транскодування, то всупереч очікуванню, питома вага таких термінів відносно невелика, їхня частка складає близько 5,1%, що ненабагато більше питомої ваги транскрибованих термінів обох типів (див. рис. 2). Зазвичай, за допомогою цього засобу перекладаються похідні (афікс та корінь перекладається різними засобами) або складні терміни: одна коренева морфема складного терміна перекладається транскрибуванням, а інша – транслітеруванням.

Адаптивне транскодування є найпоширенішим типом цього способу перекладу. Це можна пояснити розбіжністю у фонетичній та граматичній структурах мов: англійська – переважно аналітична, українська – переважно синтетична. Тому, у деяких випадках переклад адаптується до фонетичної, а в інших – до граматичної структури української мови [5]. Питома вага цього способу перекладу біомедичних термінів складає 77,1%, з них на фонетичну адаптацію припадає 4,5%, а на граматичну – 72,6% (див. рис. 2). У першому випадку адаптація відбувається на рівні окремих фонем, а у другому – на рівні морфем: суфіксів та флексій.

У випадку фонетичної адаптації за основу перекладу береться транскрибування або транслітерування (частіше) та відбувається додавання та/або заміна однієї фонемі і відповідної графемі на іншу. На відміну від змішаного типу транскодування, “німе” е транслітерується і замінюється на літеру *a*. Поява ознаки жіночого роду в українських відповідниках термінологічних одиниць може бути приводом для віднесення цієї групи термінів також до адаптивного граматичного транскодування. Прикладом додавання та заміна літери може бути *vesicle* – везикула

Цікава закономірність виявилася за даними аналізу взаємозв'язку роду транскодованого терміну, частин мови та способу транскодування, що застосовувався у кожному конкретному випадку. Результати такого аналізу показані на рис. 3-5.

Стосовно транскрибування доцільно відзначити, що транскрибуються переважно іменники чоловічого роду (винятком є лише іменники жіночого роду, що закінчуються на –*xia*). Ця тенденція добре ілюструється гістограмою, поданою на рис. 3.

Схожа тенденція помічена й відносно транслітерації: транслітеруються також виключно іменники, переважно чоловічого роду, а також іменники жіночого роду, що закінчуються на –*sia* й –*al* (див. рис. 3). В таблиці 1 поданий перелік транслітерованих термінів.

Таблиця 1.

Перелік термінів, що передавалися українською мовою за допомогою транслітерування

Номер	Термін	Переклад
1.	Amnesia [æm'ni:zjə]	Амнезія
2.	Anesthesia ['ænis'θi:zjə]	Анестезія
3.	Aphasia [æ'feizjə]	Афазія
4.	Aspect ['æspekt]	Аспект
5.	Centre* ['sentə]	Центр
6.	Effect [i'fekt]	Ефект

7.	Experiment [iks'perimənt]	Експеримент
8.	Hypothalamus ['haipəu'θeləməs]	Гіпоталамус
9.	Ion ['aiən]	Іон
10.	Mechanism ['mekənizəm]	Механізм
11.	Moral** ['mɔr(ə)l]	Мораль
12.	Organ ['o:gən]	Орган
13.	Pattern ['pætən]	Паттерн
14.	Potential [pəu'tenʃ(ə)l]	Потенціал
15.	Process ['prəuses]	Процес
16.	Protein ['prəuti:n]	Протеїн
17.	Reflex ['ri:fleks]	Рефлекс
18.	Reticulum [ri'tikjuləm]	Ретикулум
19.	Serotonin	Серотонін
20.	Signal ['signl]	Сигнал
21.	Terminal** ['tə:mi:nl]	Терміналь
22.	Thalamus ['θeləməs]	Таламус

*- “німе” *e* не транслітерується

** - приголосний *l* наприкінці слова пом'якшується

В таблиці 2 подані терміни, що передавалися за допомогою змішаного транскодування. Як неважко помітити, їхньою спільною ознакою є, по-перше, наявність наприкінці усіх цих слів “німого” *e*, яке не транслітерується, а по-друге, належність усіх цих слів до категорії іменників чоловічого роду. Загалом слід зробити висновок (див. рис. 3), що змішане транскодування застосовується майже виключно для передачі іменників чоловічого роду (винятком є іменники жіночого роду, що закінчуються на *-le*).

Таблиця 2.

**Перелік термінів, що передавалися українською мовою
за допомогою змішаного транскодування**

Номер	Термін	Переклад
1.	Adenylate ['ædəni'leit]	Аденілат
2.	Adenosine ['ædənə'zain]	Аденозин
3.	Electrode [i'lektərəud]	Електрод
4.	Enzyme ['enzaim]	Ензим
5.	Monophosphate ['monə'fosfeit]	Монофосфат
6.	Nerve ['nə:v]	Нерв
7.	Role ['rəul]	Роль
8.	Synapse ['sainæps]	Синапс

У таблиці 4 наведені терміни, що передані засобом адаптивного фонетичного транскодування. Цікаво, що в даному випадку застосування цього прийому, як і в попередніх випадках, поширюється на іменники, але цього разу виключно жіночого роду (див. стовпці гістограми, що розташовані праворуч на рис. 3).

Таблиця 3.

**Перелік термінів, що передавалися українською мовою
за допомогою адаптивного фонетичного транскодування**

Номер	Термін	Переклад
1.	Cyclase	Циклаза
2.	Kinase	Кіназа
3.	Membrane	Мембрана
4.	Pore	Пора
5.	Procedure	Процедура

6.	Structure	Структура
7.	Vesicle	Везикула

Граматична адаптація є домінуючою серед усіх засобів транскодування (див. рис. 2). Аналіз термінів, що передавалися за допомогою адаптивного граматичного транскодування, показав, що більшість з них є прикметниками (близько 47%). Частка іменників складає 41%, дієслів – 10%, а прислівників – лише 2% (див. рис. 4). Розглянемо адаптивне граматичне транскодування окремо за частинами мови.

Іменники. Хоча адаптивне граматичне транскодування достатньо широко застосовується при передачі іменників, однак, на відміну від попередніх способів перекладу, тут переважно вживаються похідні терміни (суфіксальні). Більшість термінів у даній вибірці утворені за допомогою суфіксів *-ness, -tion, -ty (-ity), -y, -ssion, -ance (-ence), -ion, -ing, -um, -is, -on, -us*. Зазвичай відбувається трансформація англійських суфіксів в українські (*abstractness* – абстрактність). У більшості випадків до суфікса додається закінчення: *anatomy* – анатомія, *intonation* – інтонація, *depression* – депресія, *formation* – формування. Цікаво, що деякі терміни греко-латинського походження в англійській мові мають більш складну структуру, ніж в українській, що є досить незвичним для цієї пари мов: *analysis* – аналіз, *hippocampus* – гіпокамп, *phenomenon* – феномен. Це відбувається завдяки вилученню грецьких суфіксів *-is, -on* та латинського суфікса *-us*.

Граматичне адаптивне транскодування поширюється переважно на іменники жіночого роду – 74%. Цікавим є те, що всі іменники чоловічого роду, передані цим способом, мають простішу структуру, ніж аналогічні терміни в англійській мові. Особливістю граматичного адаптивного транскодування є також наявність серед транскодованих термінів невеликої частки іменників середнього роду (близько 11%) (див. рис. 3). Відсотки, що припадають на іменники чоловічого роду складають близько 15%.

Прикметники. З причини розбіжностей граматичних структур англійської та української мов адаптивно транскодовані прикметники мають морфологічну структуру, яка є відмінною від термінів вихідної мови. Українські прикметники завжди мають складнішу морфологічну структуру, ніж англійські. Деякі англійські прикметники не мають суфіксів: *intact, fusiform*. Більшість наявних у вибірці англійських прикметників є суфіксальними (*-al, -ic, -ive, -y, -ant, -ent, -ar*): *dorsal* – дорсальний, *cyclic* – циклічний, *receptive* – рецептивний, *sensory* – сенсорний, *dominant* – домігантний, *efferent* – еферентний, *reticular* – ретикулярний, але, не мають закінчень. Українські прикметники прибирають суфікс *-n-* та закінчення *-ий*. Англійські суфікси можуть відкидатися: *neuronal* – нейронний; *sensory* – сенсорний, а можуть і залишатися: *cortical* – кортикальний; *dominant* – домігантний.

Дієслова. У нашій вибірці присутні як прості, так і похідні дієслова. Більшість похідних дієслів утворюються за допомогою суфікса *-ate*. При перекладі українською мовою відбувається додавання українського суфікса до транскрибованої або транслітерованої кореневої морфеми (для простих дієслів) або трансформація англійського суфікса в український (для похідних дієслів). Приклади передачі простих дієслів: *absorb* – абсорбувати, *block* – блокувати, *convert* – конвертувати; похідних: *activate* – активувати, *consolidate* – консолідувати, *demonstrate* – демонструвати, *formulate* – формулювати, *initiate* – ініціювати, *potentiate* – потенціювати.

Прислівники. Основною ознакою наведених прислівників є суфікс *-ly*, що трансформується у відповідний український суфікс *-но*: *physiologically* – фізіологічно, *visually* – візуально.

Таким чином, за допомогою граматичного адаптивного транскодування українською мовою передаються іменники, прикметники, дієслова і прислівники на відміну від інших видів транскодування, які застосовуються виключно при передачі іменників. Аналіз питомої ваги різних частин мови при транскодуванні, показав, що більшість термінологічних одиниць є іменниками (56,4%), прикметники складають 34,6%, на дієслова припадає 7,7%, а на прислівники – лише 1,3% (див. рис. 5).

Дублетні терміни. Перш ніж застосовувати спосіб транскодування, перекладач має переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник слова, що

перекладається, інакше через транскодування в мові перекладу можуть виникнути дублетні (синонімічні) терміни [5]. Незважаючи на це застереження, в сучасній біомедичній літературі співіснує велика кількість дублетних термінів, які виникли внаслідок відсутності авторитетних стандартів наукової термінології в українській мові. Про це свідчить і наша вибірка, близько 16% усіх транскодованих термінів якої є дублетними (див. табл. 5).

Таблиця 5.

Перелік дублетних термінів, виявлених у вибірці

Номер	Термін	Транскодований термін	Перекладний відповідник
р			
1.	Afferent	Аферентний	Чуттєвий
2.	Commissure	Комісура	Спайка
3.	Convert	Конвертувати	Перетворювати
4.	Destruction	Деструкція	Руйнування
5.	Efferent	Еферентний	Руховий
6.	Enzyme	Ензим	Фермент
7.	Frontal	Фронтальний	Лобовий
8.	Ganglion	Ганглії	Вузол
9.	Granular	Гранулярний	Зернистий
10.	Intellectual	Інтелектуальний	Розумовий
11.	Lateral	Латеральний	Боковий
12.	Pattern	Паттерн	Модель
13.	Permanent	Перманентний	Тривалий
14.	Phenomenon	Феномен	Явище
15.	Protein	Протеїн	Білок
16.	Respiratory	Респіраторний	Дихальний
17.	Reticulum	Ретикулум	Сітка
18.	Secretion	Секреція	Виділення
19.	Sensitivity	Сенситивність	Чутливість
20.	Sensory	Сенсорний	Чуттєвий
21.	Specific	Специфічний	Визначений
22.	Terminal	Терміналь	Закінчення
23.	Transmission	Трансмісія	Передавання
24.	Transmitter	Трансмітер	Нейромедіатор, медіатор
25.	Vocalization	Вокалізація	Проголошення

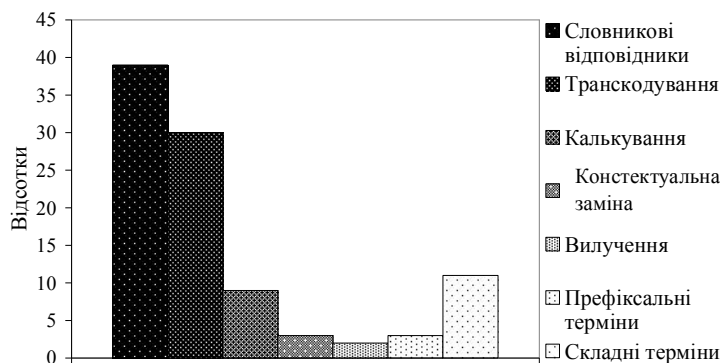

Рис. 1. Відсоткове співвідношення основних засобів перекладу термінів

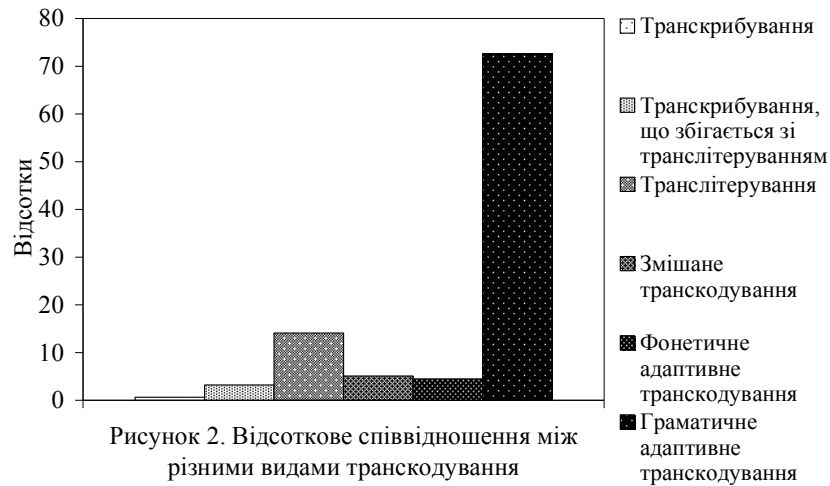

Рисунок 2. Відсоткове співвідношення між різними видами транскодування

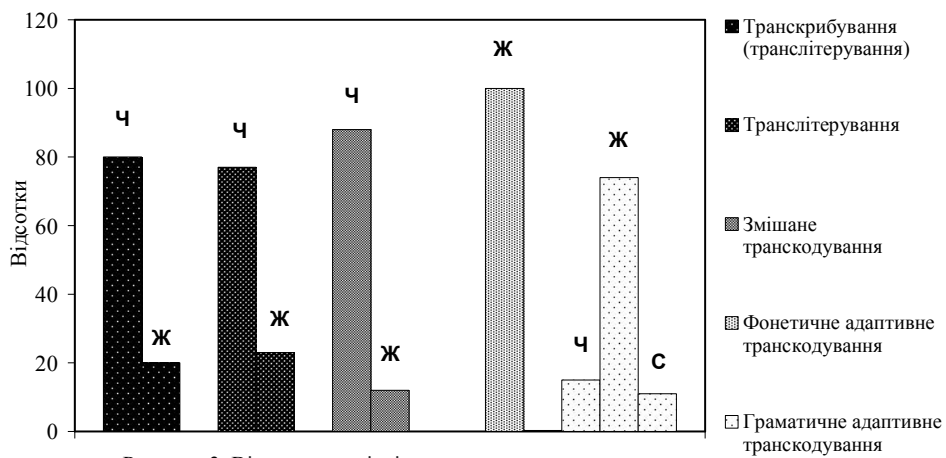

Рисунок 3. Відсоткове співвідношення транскодованих іменників чоловічого (Ч), жіночого (Ж), середнього (С) роду

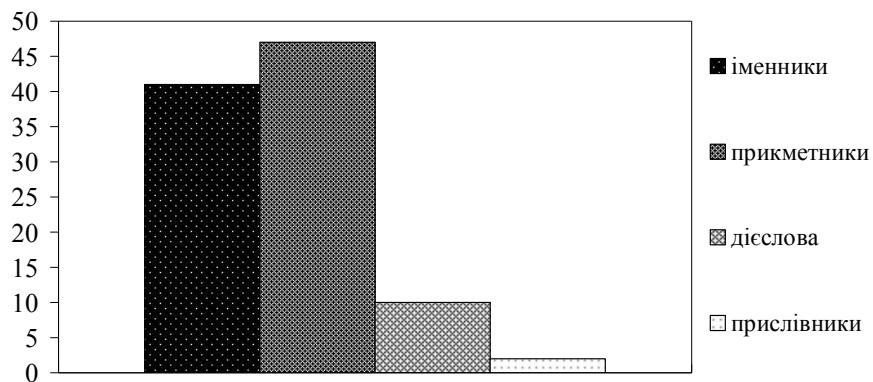

Рисунок 4. Відсоткове співвідношення між різними частинами мови при адаптивному граматичному транскодуванні

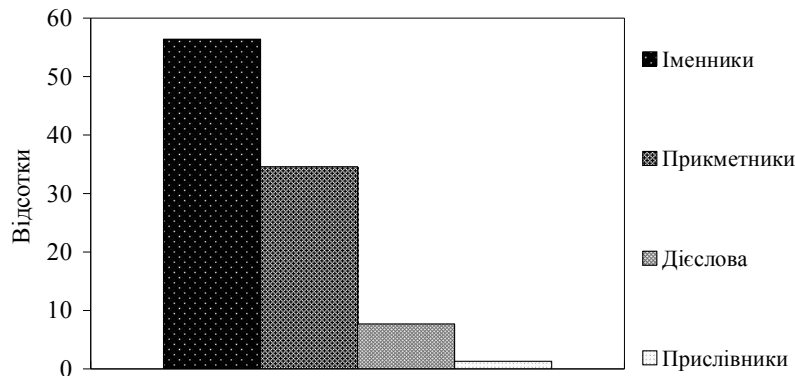

Рисунок 5. Відсоткове співвідношення між різними частинами мови при транскодуванні

Таким чином, проведений нами аналіз показав, що питома вага транскодованих термінів складає 29,6% від загальної кількості усіх термінів. Більшість транскодованих термінів передається засобом граматичного адаптивного транскодування – 72,6% від загальної кількості транскодованих термінів. Іменники передаються усіма видами транскодування, при цьому іменники жіночого роду – переважно адаптивним транскодуванням. При передачі іменників чоловічого роду віддають перевагу транскрибуванню, транслітеруванню та змішаному транскодуванню. Усі іменники чоловічого роду, що передаються українською мовою шляхом граматичного адаптивного транскодування, при перекладі редукуються. Прикметники, дієслова та прислівники передаються українською мовою виключно за допомогою адаптивного граматичного транскодування. Близько 16% усіх транскодованих термінів є дублетними (синонімічними). Результати аналізу показують також потребу більш жорсткого запровадження термінологічних стандартів української мови, аби запобігти неконтрольованому збільшенню дублетних термінів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-русский биологический словарь / Сост. О. И. Чибисова, Н. Н. Смирнов, С. Г. Васецкий и др. – М.: Рус. яз., 1993. – 736 с.
2. Англо-русский и русско-английский словарь (краткий) / Сост. О. С. Ахманова, Е. А. М. Уилсон. – М.: Рус. яз., 1991. – 663 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод. М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
5. Карaban В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця: Нова книга, 2001. – 303 с.
6. Коваленко А. Я. Загальний курс науково - технічного перекладу. К.: ІНКOC, 2002. – 320 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова книга, 2001. – 448 с.
9. Русско-украинско-английский медицинский словарь / Сост. Е. И. Шапкин, В. В. Никонов, В. Е. Шапкин / Под ред. В. В. Никонова. – Х.: Консум, 1998. – 640 с.
10. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). Львов: Вища школа, 1988. – 158 с.
11. ABBYY Lingvo10.
12. Guyton A. C., Hall J. E. Human physiology and mechanisms of disease. Philadelphia, London, Toronto, Montreal, Sydney, Tokyo: W. B. Saunders Company, 1997. – 738 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леонід Черноватий – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна.

Наукові інтереси: методика викладання перекладу у ВНЗ, теорія і практика перекладу.